

ПСИХОЛОГІЯ

Затверджено Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України як підручник для студентів
вищих навчальних закладів

Харків
«Фоліо»
2012

ЗМІСТ

Частина I

ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

<i>Розділ 1.</i> Вступ до психології	10
1.1. Об'єкт, предмет і завдання дослідження в психології	10
1.2. Основні види психічних явищ	20
1.3. Місце психології в системі наук	29
1.4. Галузі і внутрішня структура психології	34
<i>Розділ 2.</i> Методологія і методи психології	43
2.1. Методологічні основи сучасної психології	43
2.2. Принципи психології	50
2.3. Класифікації методів психології	54
2.4. Характеристика організаційних, емпіричних, кількісних, якісних та інтерпретаційних методів у психології	55
<i>Розділ 3.</i> Становлення психології як науки.	
Історичний екскурс	60
3.1. Етапи розвитку психології	60
3.2. Розвиток вітчизняної психології	74
3.3. Основні напрями сучасної психологічної науки	78
<i>Розділ 4.</i> Психофізіологічні механізми психічної діяльності	93
4.1. Проблема зв'язку психіки з мозком	93
4.2. Загальна характеристика мозку людини	96
4.3. Поняття про рух та побудову рухів	99
4.4. Загальне поняття про функціональні асиметрії мозку	105
4.4.1. Визначення функціональних асиметрій мозку	105
4.4.2. Специфіка законів функціональної асиметрії мозку	106
4.4.3. Види функціональних асиметрій мозку	107
4.4.4. Методи дослідження функціональних асиметрій мозку та основні результати досліджень	109
4.4.5. Функціональні асиметрії мозку та ефективність діяльності	117
4.4.6. Особливості психічних процесів, пов'язаних із функціональною асиметрією мозку	118
4.4.7. Особливості переробки інформації правою та лівою півкулями	119

Частина II

СВІДОМІСТЬ І НЕСВІДОМЕ

<i>Розділ 5.</i> Свідомість і психіка	122
5.1. Загальне уявлення про свідомість	122

5.2. Структура, властивості й функції свідомості	126
5.2.1. Структура свідомості	126
5.2.2. Властивості свідомості людини	132
5.2.3. Функції свідомості людини	133
5.3. Самосвідомість	133
5.4. Становлення свідомості людини	140
<i>Розділ 6. Несвідоме</i>	<i>155</i>
6.1. Історичні аспекти становлення вчення про несвідоме	155
6.2. Види й прояви неусвідомлюваних процесів	161
6.2.1. Неусвідомлювані механізми свідомих дій	162
6.2.2. Несвідомі спонукачі свідомих дій	168
6.2.3. «Надсвідомі» процеси	171
6.2.4. Механізми й процеси підпорогового сприйняття об'єктів	174
6.2.5. Структури суспільного несвідомого	174
6.3. Методи дослідження неусвідомлюваних процесів	175
6.4. Психологічний захист особистості	176

Частина III

ОСОБИСТІТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ І СПІЛКУВАННІ

<i>Розділ 7. Психомоторика й дія</i>	<i>187</i>
7.1. Загальне поняття психомоторики	187
7.2. Механізми організації рухів	189
7.3. Процес формування рухової навички	197
<i>Розділ 8. Діяльність</i>	<i>201</i>
8.1. Поняття діяльності	201
8.2. Діяльність як теорія та пояснювальний принцип	205
8.3. Діяльність як об'єкт дослідження	210
8.4. Суб'єкт діяльності	214
8.5. Види діяльності	216
<i>Розділ 9. Спілкування</i>	<i>221</i>
9.1. Поняття спілкування. Процеси спілкування. Спілкування й діяльність	221
9.2. Спілкування й стосунки. Типи стосунків	223
9.3. Форми й види спілкування	225
9.4. Функції і сторони спілкування	226
9.4.1. Комунікативний бік спілкування	227
9.4.2. Перцептивний аспект спілкування	238
9.4.3. Інтерактивний аспект спілкування	247
<i>Розділ 10. Особистість</i>	<i>263</i>
10.1. Категорія особистості	263
10.2. Теорії особистості	265
10.2.1. Психодинамічні теорії	266
10.2.2. Гуманістичні теорії	270
10.2.3. Диспозиційні теорії	271

10.2.4. Когнітивні теорії	273
10.2.5. Діяльнісні теорії	274
10.3. Розвиток особистості	277

Частина IV ПІЗНАННЯ

<i>Розділ 11. Відчуття. Сприйняття</i>	284
11.1. Поняття відчуття	284
11.2. Види відчуттів	285
11.3. Основні властивості й характеристики відчуттів	287
11.4. Адаптація і взаємодія відчуттів	291
11.5. Характеристика основних видів чутливості	294
11.5.1. Зорові відчуття	294
11.5.2. Слух (слухова чутливість)	297
11.5.3. Нюх (чутливість до запахів)	298
11.5.4. Смакові відчуття	299
11.5.5. Шкірна і больова чутливість	299
11.5.6. Кінестетична та вестибулярна чутливість	300
11.6. Поняття сприйняття	300
11.7. Властивості сприйняття	303
11.8. Класифікація процесів сприйняття	307
11.9. Ілюзії сприйняття	310
<i>Розділ 12. Увага</i>	313
12.1. Поняття уваги	313
12.2. Психофізіологічні механізми уваги	317
12.3. Види уваги	319
12.4. Властивості уваги та їх взаємозв'язок	322
12.5. Відволікання, неухважність та порушення уваги	325
12.6. Вікові закономірності розвитку уваги	328
<i>Розділ 13. Пам'ять</i>	334
13.1. Визначення й загальна характеристика пам'яті	334
13.2. Класифікації видів пам'яті	337
13.3. Психофізіологічні основи пам'яті	362
13.4. Процеси пам'яті	364
<i>Розділ 14. Мислення</i>	381
14.1. Загальна характеристика мислення	381
14.2. Мислення як процес. Етапи розумового процесу	385
14.3. Логічні форми мислення	395
14.4. Види мислення й рівні його протікання	397
14.5. Співвідношення придбаного та вродженого у мисленні людини	401
14.6. Індивідуальні особливості мислення	405
14.7. Зв'язок мислення з іншими психічними явищами	407
<i>Розділ 15. Уява</i>	411
15.1. Сутність і функції уяви	411
15.2. Психофізіологічні основи уяви	419

15.3. Процес уяви: його структура, способи й прийоми . . .	420
15.4. Види уяви	427
15.5. Форми прояву уяви	432
15.6. Уява й творчість	437
15.7. Індивідуальні особливості уяви	439
<i>Розділ 16. Мова і мовлення</i>	<i>443</i>
16.1. Загальна характеристика мовлення і мови	443
16.2. Історія становлення вивчення мовлення і мови в психології	449
16.3. Фізіологічні основи мовлення	456
16.4. Види і функції мовлення	459
<i>Розділ 17. Інтелект</i>	<i>471</i>
17.1. Поняття інтелекту	471
17.2. Розвиток інтелекту в онтогенезі	472
17.3. Теорії інтелекту в західній та вітчизняній психології	473
17.4. Соціальний інтелект	480
17.5. Емоційний інтелект	487

Частина V ПСИХІЧНА РЕГУЛЯЦІЯ ПОВЕДІНКИ І ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Розділ 18. Емоції і почуття</i>	<i>492</i>
18.1. Визначення й сутність емоцій	492
18.2. Функції емоцій	499
18.3. Теорії емоцій	504
18.4. Класифікації емоцій	519
18.5. Основні форми емоційних переживань	528
<i>Розділ 19. Воля</i>	<i>544</i>
19.1. Визначення й сутність волі	544
19.2. Функції волі	552
19.3. Структура вольового акту	553
19.4. Вольові якості особистості	558
19.5. Теорії волі	563
19.6. Порушення вольової регуляції поведінки	567
<i>Розділ 20. Психічні стани</i>	<i>571</i>
20.1. Загальні уявлення про психічні стани	571
20.2. Класифікація психічних станів	572
20.3. Структурно-функціональна організація психічних станів	575
20.4. Психічні стани і діяльність людини	576
20.4.1. Функціональні стани людини	576
20.4.2. Характеристика психічних станів, пов'язаних з діяльністю	578
20.5. Діагностика і регуляція психічних станів	589
20.5.1. Методи діагностики психічних станів	589
20.5.2. Методи регуляції психічних станів	597

Частина VI
ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ЛЮДИНИ

<i>Розділ 21.</i> Спрямованість	602
21.1. Загальна характеристика спрямованості	602
21.2. Поняття мотивації в психології	605
21.3. Потреби	612
21.4. Мотиви	617
21.5. Основні форми мотивів	621
<i>Розділ 22.</i> Темперамент	625
22.1. Поняття темпераменту	625
22.2. Якості темпераменту	627
22.3. Типи темпераменту	628
22.4. Теорії темпераменту	630
22.5. Проблема відносної цінності різних типів темпераменту	639
22.6. Співвідношення вродженого і набутого в темпераменті	641
22.7. Співвідношення темпераменту та характеру	642
22.8. Прояв темпераменту в реальному житті	645
<i>Розділ 23.</i> Характер	649
23.1. Поняття характеру	649
23.2. Теоретичні й емпіричні підходи до дослідження характеру	653
23.3. Формування характеру	665
<i>Розділ 24.</i> Здібності	669
24.1. Поняття «здібності» та підходи до їх дослідження	669
24.2. Розвиток здібностей	679
24.3. Класифікація здібностей	684
24.4. Структура здібностей	685

Частина VII
ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ

<i>Розділ 25.</i> Людина в освітніх системах	689
25.1. Психологія в педагогічній практиці	689
25.2. Психологія навчання	690
25.3. Навчальна діяльність, її структура та форми організації	694
25.4. Психологія виховання	699
25.5. Психологія педагогічної діяльності та особистість вчителя	703
25.5.1. Загальна характеристика та структура педагогічної діяльності	703
25.5.2. Особистість учителя, педагогічні здібності вчителя	705

25.6. Психологічна служба в галузі освіти	708
25.6.1. Проблеми сучасної системи освіти	708
25.6.2. Структура та нормативно-правова база психологічної служби в освіті	711
25.6.3. Зміст діяльності та основні види роботи практичного психолога в закладах освіти	712
25.6.4. Вимоги до практичного психолога закладу освіти	713
<i>Розділ 26. Людина в політиці та економіці</i>	<i>716</i>
26.1. Людина й економіка	716
26.2. Людина і політика	726
<i>Розділ 27. Людина і культура</i>	<i>738</i>
27.1. Психологічний вимір культури	738
27.1.1. Культура як соціальний феномен	738
27.1.2. Функції культури	742
27.1.3. Принципи дослідження феноменів культури в психології	744
27.1.4. Становлення етнічної психології	747
27.2. Етнокультурна варіативність соціалізації	753
27.2.1. Соціалізація, інкультурація і культурна трансмисія	753
27.2.2. Етнографія і етнопсихологія дитинства	755
27.2.3. Порівняльно-культурне вивчення соціалізації	757
27.3. Універсальні і культурно-специфічні аспекти спілкування	760
27.3.1. Залежність комунікації від культурного контексту	760
27.3.2. Експресивна поведінка і культура	764
27.3.3. Міжкультурні відмінності та стереотипи	766
27.3.4. Атрибуція та міжкультурні відмінності	772
27.4. Етнокультурна варіативність регулювальників соціальної поведінки	777
<i>Розділ 28. Людина в технічних системах</i>	<i>783</i>
28.1. Особливості становлення інженерної психології	783
28.1.1. Основні поняття, цілі і завдання інженерної психології	783
28.1.2. Історія розвитку інженерної психології	788
28.2. Діяльність оператора в системі «людина—машина»	791
28.2.1. Класифікація систем «людина—машина»	791
28.2.2. Показники ефективності, надійності й безпеки функціонування системи «людина—машина»	794
28.2.3. Особливості операторської діяльності в системі «людина—машина» і її основні етапи	796

28.2.4. Психологічний зміст діяльності оператора в системі «людина—машина»	800
28.3. Чинники успішності операторської діяльності	809
28.3.1. Загальна характеристика чинників успішності операторської діяльності	809
28.3.2. Працездатність, функціональні стани та ефективність діяльності людини-оператора	811
28.4. Професійна придатність операторів	816
28.4.1. Професійний відбір	816
28.4.2. Професійне навчання	820
<i>Розділ 29. Людина і здоров'я</i>	<i>824</i>
29.1. Загальна характеристика поняття здоров'я	824
29.2. Фізичне, психічне і соціальне здоров'я	827
29.3. Валеонастановлення	836
29.4. Питання психосоматики в контексті психології здоров'я	839
<i>Розділ 30. Стать і гендер людини</i>	<i>845</i>
30.1. Категорія статі та гендеру у психології	845
30.2. Критерії гендеру	849

Частина I
ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Розділ I
ВСТУП ДО ПСИХОЛОГІЇ

**1.1. Об'єкт, предмет і завдання
дослідження в психології**

У системі сучасних наук про людину психологія займає особливе місце, що зумовлено особливостями самої психології, які відрізняють її від інших наук. Тож у чому полягають особливості психології як науки?

По-перше, психологія вивчає найскладніше явище з-поміж відомих людству, — психіку. Загально відомі слова Арістотеля про те, що серед решти знань дослідженню про душу слід відвести одне з перших місць, адже це — знання про найбільш піднесене та дивовижне. Видатний вітчизняний психолог Л. С. Виготський також зазначав, що предмет психології — найбільш важкий із усього, що є у світі, та найменше піддається вивченню. А знаменитий фізик А. Ейнштейн стверджував, що вивчення фізичних проблем — це дитяча забавка в порівнянні з загадками психології дитячої гри.

Складність психіки як особливої сфери життєдіяльності людини зумовлена її сутністю. Вона становить собою внутрішній світ людини з усіма його різноманітними пізнавальними процесами, своєрідними переживаннями, індивідуально-психологічними властивостями особистості й суб'єктивним сприйняттям навколишнього світу, себе в цьому світі. Завдяки психіці людина пізнає довкілля, здобуває знання та життєвий досвід, створює програму дій, спрямовану на задоволення своїх потреб як умови існування, визначає найбільш доцільні варіанти досягнення бажаного результату, здійснює задум і оцінює ефективність його втілення в життя. У своїх вищих проявах психічне активізується у формах свідомості й самосвідомості, духовності, особистості й індивідуальності. Розкрити природу психіки, закономірності її розвитку та проявів і намагається наука психологія.

По-друге, психологія знаходиться в особливому становищі ще й тому, що в ній наче зливаються об'єкт (те, що пізнають) і суб'єкт (той, хто пізнає) вивчення: людина за

допомогою психіки пізнає зовнішній світ, а потім на цій основі досліджує свою власну психіку, вплив на неї довкілля. Людина вивчає психіку за допомогою психіки. Отже, тільки в психології здійснюється поворот процесу пізнання людської свідомості до самої себе, що робить її завдання складнішими, ніж будь-якої іншої науки.

По-третє, психологія має унікальне практичне значення для будь-якої людини та її діяльності. Адже, пізнаючи себе, усвідомлюючи свої властивості та можливості, людина починає себе змінювати. Сучасна психологія вже накопичила багато фактів, які демонструють, як нове знання людини про себе робить її іншою: змінює її ставлення, цілі, стани та переживання. Крім зазначеного, психологічні знання необхідні людині для підвищення ефективності власної професійної діяльності, найповнішого використання свого особистісного потенціалу. Ось у цьому й повинна допомогти психологія, а саме надати людині знання, що сприятимуть її саморозвитку та самореалізації.

По-четверте, поняття «психологія» використовується в декількох значеннях, які визначають різні і водночас тісно пов'язані між собою галузі психологічного знання: наукова психологія та життєва, яку, за влучним висловом П. Жане, народ сам створив для себе ще до психологів. У першому значенні слово «психологія» вживається для визначення відповідної наукової дисципліни, у другому — для опису психологічних знань, які людство накопичило у повсякденному житті, тобто в процесі спільної діяльності, спілкування, спостереження за особливостями поведінки інших людей і своєю власною. Тому кожна людина, навіть не вивчаючи спеціальної науки, має певний запас психологічних знань.

Індивідуальна життєва психологія формується у кожній людини протягом усього життя. Уже з дитинства, несвідомо або усвідомлено, людина вивчає себе й свої можливості, намагається знайти відповіді на психологічні запитання: «Що таке мислення? Пам'ять? Які в мене здібності? Які сильні риси мого характеру?», а в практиці живого спілкування з іншими людьми накопичує досвід про особливості їхньої особистості та поведінки. Отримані людиною життєві психологічні знання допомагають їй успішно розуміти і взаємодіяти з оточуючими, впливати на їхню поведінку, передбачати їхні вчинки тощо. Отже, кожна людина певною мірою психолог, оскільки в суспільстві неможливо жити без певних знань про психіку людей.

Проте життєві психологічні знання не систематизовані, спрощені, багато в чому відрізняються від наукових знань. Спробуємо порівняти життєву та наукову психологію.

Перша відмінність життєвих психологічних знань від наукових полягає в тому, що життєві знання конкретні, приурочені до певних ситуацій, конкретних людей і конкретної людської діяльності. Як пише Ю. Б. Гіппенрейтер, конкретні завдання розв'язує вже дитина, коли поводить себе певним чином із матір'ю, по-іншому — з татом, і зовсім інакше — з бабусями, тобто дитина навчилася поводитися в кожному випадку по-різному, щоб досягти бажаної мети. Та навряд чи можливо очікувати від малюка такої самої проникливості в стосунках із чужими батьками та бабусями.

Наукова ж психологія, як і будь-яка наука, прагне до узагальнень. Для цього використовуються наукові поняття, в яких відображаються найістотніші властивості предметів і явищ, загальні зв'язки та відношення. Вони чітко визначені, зіставлені між собою, сполучаються в закони. Л. С. Виготський як методолог психологічної науки завжди високо оцінював понятійну роботу, тому що, згідно з його поглядами, поняття — це не слова, а узагальнені засоби пізнання світу та керування ним. У наукових поняттях відбиваються знання про факти та закономірності поведінки, спілкування, взаємодії людей, їхнього внутрішнього життя. До психологічних понять відносять, наприклад, такі категорії: особистість, мотив, психічні процеси та стани, темперамент тощо.

Друга відмінність життєвих психологічних знань від наукових полягає в тому, що вони мають інтуїтивний характер, бо їх набувають шляхом практичних спроб. Таке нерідко спостерігається у педагогів, тренерів, які, практикуючи та помічаючи позитивні наслідки, інтуїтивно знаходять ефективні засоби виховання та тренування. На відміну від цього, наукові психологічні знання цілком усвідомлені, раціональні, а шлях пізнання ґрунтується на експерименті та полягає у висуненні гіпотез (версій, припущень) і перевірці наслідків, що з них логічно випливають.

Третя відмінність стосується методів отримання знань: життєві психологічні знання отримують шляхом спостереження, самоспостереження та міркування, а у науковій психології до цих методів додається експеримент. Суть останнього полягає в тому, що дослідник не чекає збігу обставин, за яких виникає потрібне явище, а викликає його сам, створюючи відповідні умови. Потім науковець ціле-

Відмінності між життєвою та науковою психологією

Життєва психологія	Наукова психологія
Життєві психологічні знання отримані людьми з повсякденного життя. Вони переповнені протиріччями, часто спрощують стан речей.	Наукові психологічні знання, що отримані шляхом теоретичного та експериментального вивчення психіки людей та тварин, є послідовними, поглибленими і спрямовані на подолання протиріч, пошук причин.
Знання інтуїтивні, конкретні, приурочені до конкретних ситуацій та конкретних людей, і через це мало узагальнені.	Наукові знання узагальнені, фіксуються в поняттях, законах.
Здобуваються за допомогою методів спостереження за іншими людьми й самоспостереження.	У науковій психології до цих методів додається експеримент, тести тощо.
Обмежені можливості передачі знань від однієї людини до іншої. Це безпосередньо впливає з конкретного, інтуїтивного характеру життєвого психологічного досвіду, що в свою чергу викликає певну недовіру до істинності повідомлюваних знань.	Науково-психологічні знання впорядковані та осмислені в наукових теоріях, описані в наукових працях. Вони передаються за допомогою спеціальних засобів: наукової літератури, навчальних закладів, дослідницьких центрів тощо.

спрямовано варіює (змінює) ці умови, щоб виявити закономірності, яким підпорядковується це явище.

Четверта відмінність полягає в засобах і можливостях передачі знань. Як правило, знання життєвої психології передаються з великими труднощами. Це зумовлено, поперше, тим, що існують труднощі вербалізації індивідуального психологічного досвіду, а по-друге, — має місце певного роду недовіра до істинності інформації, яка повідомляється. Наукові ж знання накопичуються та передаються набагато легше, тому що вони кристалізуються в поняттях, законах і наукових теоріях і передаються за допомогою спеціальних засобів: наукової літератури, навчальних закладів, дослідницьких центрів тощо.

Нарешті, п'ята відмінність полягає в тому, що наукова психологія у своєму розпорядженні має великий, різноманітний і в той же час унікальний фактичний матеріал, за обсягом та глибиною недоступний жодному носію життєвої психології. Цей матеріал накопичується й усвідомлюється в спеціальних галузях психологічної науки. До того ж науці доступні дані досліджень, що проводилися у

різних країнах, у різні часи, і це робить наукові висновки переконливішими й надійнішими.

Отже, існує цілий ряд переваг наукової психології над життєвими психологічними знаннями, оскільки вона прагне систематизувати, узагальнити, усвідомити, відтворити та вдосконалити існуючий досвід психічного життя людини, який постійно оновлюється. Так що ж вивчає психологія як наука?

Термін «психологія» походить від грецької *psyche* — «душа», *logos* — «слово», «пізнання», «наука», що означає «наука про душу». Це традиційне визначення психології не відповідає її сучасному розумінню, оскільки в наш час замість поняття «душа» використовують поняття «психіка». У науковій літературі слово «психологія» зустрічається ще у Х столітті, а сам термін уперше використав у XVI столітті німецький філософ Р. Гокленіус для позначення книг низки авторів. Згідно з іншими джерелами, цей термін у науковий обіг увів німецький філософ Християн Вольф у XVIII столітті. Цікавим є той факт, що термін з'явився в той час, коли відбувалася зміна уявлень про предмет психології. Психологія як наука замість душі почала вивчати явища свідомості.

Як будь-яка інша наука, психологія має свій об'єкт та особливий предмет вивчення. Об'єктом науки є та сфера дійсності, яку вона пізнає. Найчастіше об'єкт фіксується в самій назві науки. А предметом кожної науки є певний аспект, якась сутнісна частина її об'єкта. *Об'єктом психології* є важлива сфера життєдіяльності людини — психіка. При цьому психіку розглядають як властивість високоорганізованої матерії (нервової системи, мозку), що полягає в активному відображенні суб'єктом об'єктивного світу, у побудові суб'єктом невід'ємної від нього картини цього світу та регуляції на цій основі своєї поведінки та діяльності. Психіка людини характеризується свідомістю та містить не тільки психічні образи, але й ціннісні орієнтації, смисли та значення.

Відтак зазначаємо, що сьогодні в межах української психології з природничо-науковою парадигмою співіснує й гуманістична. У зв'язку з цим все більшого визнання серед вітчизняних науковців набуває ідея про те, що об'єктом психології має бути людина як духовна істота, її духовність. Із цього приводу провідний український психолог С. Д. Максименко стверджує, що об'єкт психології — це людина, духовно-тілесний індивід, породжений своєю влас-

ною предметно-практичною діяльністю в конкретно-історичних умовах. Такий підхід спонукає наукову психологію звернутися до духовності людини як складного психологічного феномену, що поєднує в собі вищі загальнолюдські цінності, інтереси, сенс життя, моральні почуття та творчу здатність особистості до пошуку власної істини, до самотворення та самовизначення в психічному розвитку. Постає проблема вивчення досвіду духовного конкретно-людського буття.

Отже, які уявлення про об'єкт обрати як остаточні? На це питання сьогодні важко відповісти, оскільки навіть у багатьох підручниках із психології, що вийшли в пострадянський період, визначення об'єкта психології не подається взагалі, а тому кожний дослідник обирає відповідь, спираючись на власну науково-методологічну позицію та досвід.

Сьогодні однозначного трактування предмета психології не існує, оскільки науковці по-різному сприймають сутність її об'єкта, психічне. Як зазначає відомий історик психології М. Г. Ярошевський, сперечання стосовно предмета психології настільки ж давні, як і сама ця наука. Предмет психологічної науки визначають як свідомість (психологія свідомості), як поведінку (біхевіоризм), як цілісні структури, образ (гештальтпсихологія), як несвідоме (психоаналіз) або як пізнавальні структури (когнітивна психологія), як особистість, індивідуальність (гуманістична психологія), або як психіку та психічні явища (вітчизняна психологія). Власне всі ці предметні особливості є свідченням того, що предмет психологічної науки необхідно розглядати більш широко, включаючи в нього і внутрішні суб'єктивні феномени, і поведінку людини, і феномени несвідомої психіки. З огляду на це для збереження статусу самостійної науки психологія повинна інтегрувати всі знання, що були накопичені нею в процесі історичного розвитку.

Предмет психологічної науки упродовж її розвитку не залишався постійним. Він змінювався не тільки шляхом розширення меж, але й діалектично змінюючи свою сутність, переходячи навіть у свою протилежність, залежно від домінуючих світоглядних переконань, наукових традицій або поступу суспільного життя. Відповідно до цього виокремлюють 4 етапи становлення наукових уявлень про предмет психології (рис. 1.1).

Найперше формулювання предмета психології було дано більше двох тисяч років тому. Воно було таким: пред-

метом психології є душа. Душа розглядалася як сутність психічних явищ та як причина всіх процесів у тілі, включаючи власне «душевні рухи». За допомогою душі намагалися пояснити всі незрозумілі явища в житті людини. Так, грецькі філософи, особливо Арістотель, висували ідею про існування душі, яка існує в єдності з тілом і контролює думки та почуття, що спираються на життєвий досвід.

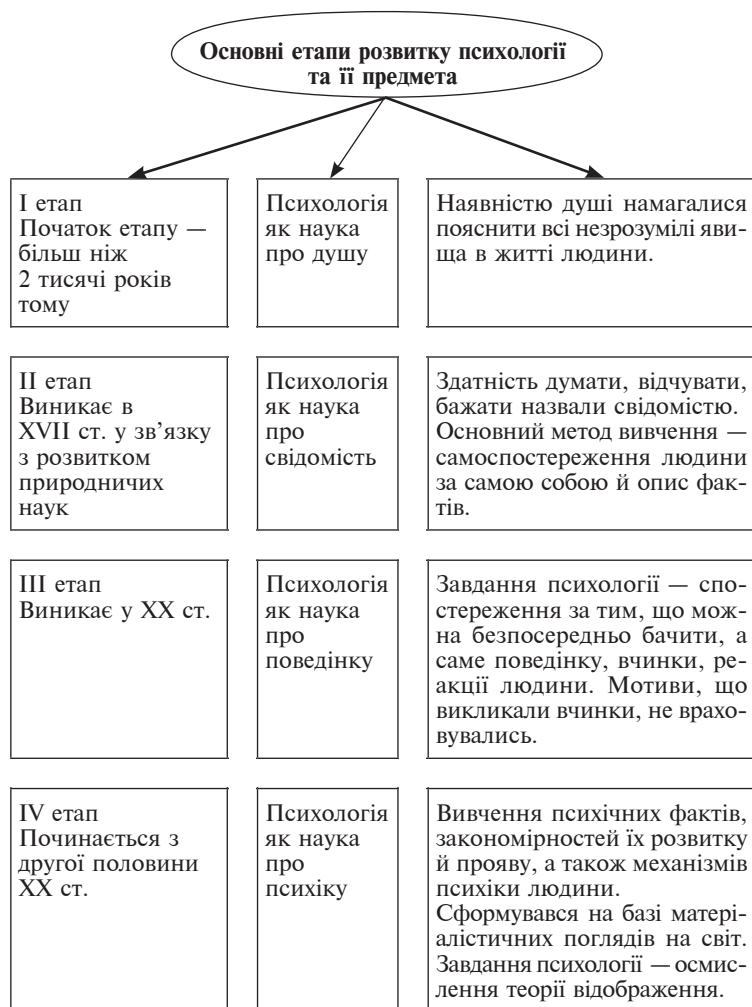

Рис. 1.1. Етапи розвитку предмета психології